

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/330244555>

Kur'an'da Model İnsan Olarak Hz. Eyüb ve Hz. Ya'kûb Sabır ve Tevekkül Örneği

Conference Paper · September 2018

CITATIONS

0

READS

939

2 authors, including:

Recep Önal

Giresun University

82 PUBLICATIONS 35 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

1. Değerler Eğitimi Mentoru Yetiştirme Balıkesir Örnekleme [View project](#)

BİLDİRİ KİTABI

26-27 Nisan 2018 – KAHRAMANMARAŞ

CİLT II

**ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN
SEMPOZYUMU
26-27 NİSAN 2018**

**Düzenleme Kurulu Başkanı
Cevdet KABAKCI
(Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı)**

**Editör
Cevdet KABAKCI
Prof.Dr.M.Akif ÖZDOĞAN
Doç.Dr.Faruk ÇİFTÇİ
Dr..Ögr.Üyesi Fatih TİYEK
Dr.Ögr.Üyesi Veli ABA
Mustafa SEMERCİ**

**Dizgi&Mizanpaj ve Tasarım
ŞÜKRAN İŞÇİ**

**ISBN
978-605-4996-62-9 (Tk.)
978-605-4996-64-3**

**Basım Tarihi
EKİM 2018**

Yapım & Baskı

Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü

**Yönetim Yeri
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü
0 (344) 225 24 15 - 16
www.kahramanmaras.bel.tr**

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

TAKDİM	.....	14
Prof.Dr. M.Akif ÖZDOĞAN'IN / Sempozyumu Takdim Konuşması	.....	17
KUR'AN'DA MODEL OLARAK SUNULAN İNSAN TİPLERİ / Abdurrahman ALTUNTAŞ	.....	19
KUR'AN'IN ÖNGÖRDÜĞÜ İNSAN MODELLERİNDEN “MÜTTAKÎ” KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME / Recep KOYUNCU	.....	28
KUR'ANÎ BİR KAVRAM OLARAK “SİBGATULLAH” KELİMESİNİN MODEL İNSAN OLUŞUMUNDAKİ KATKISI / Mehmet ÇALIŞKAN	.....	39
BİR AHLÂK MODELİ OLARAK HZ. PEYGAMBER (SAV) / Adem APAK	.....	47
TEBLİĞ VE İRŞATTA MODEL OLARAK HZ. PEYGAMBER / Adnan DEMİRCAN	.....	57
BİR SİYASÎ MODEL OLARAK HZ. PEYGAMBER / Doç. Dr. Şaban Öz	.....	63
İNSANÎ İLİŞKİLERDE MODEL OLARAK HZ. PEYGAMBER / Mahmut Kelpetin	.....	73
HZ. PEYGAMBER'İN VECİZELERİNDE MODEL İNSANIN VASIFLARI / Prof. Dr. Ramazan KAZAN	.....	79
TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEDE “KÂMİL İNSAN” ANLAYIŞI / Prof. Dr. Osman TÜRER	.....	89
MEVLANA VE AŞK İNSANI / Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ERŞAHİN	.....	96
MÜFESSİRİN ÖZELLİKLERİ BAĞLAMINDA “İNSÂN-I KÂMİL” ANLAYIŞI, “İDEAL İNSAN”, “BÜYÜK ADAM” VE “ÜSTÜN İNSAN” TEORİLERİ / Ahmet Sait SICAK / Necmettin ÇALIŞKAN	.....	101
KUDDÛSÎ DİVANINDA İNSAN-I KÂMİL OLARAK İDEAL ÂŞIK TİPİ / Ayşe FARSAKOĞLU EROĞLU	.....	114
MUTEZİLE'NİN İNSAN-I KÂMİLİ / Metin ÖZDEMİR	.....	128
KUR'ÂN ÖĞRETİMİNDE SAHABE ÖRNEKLİĞİ / Cafer YERLİKAYA	.....	136
CUMHURİYET DÖNEMİ KUR'AN EĞİTİMİNDE MODEL İNSAN (MEHMET RÜŞTÜ AŞIKKUTLU ÖZELİNDE) / Cemal ERGÜN	.....	146
İMAM NEVEVÎ'NİN et-TİBYÂN FÎ ÂDÂBİ HAMELETİ'L-KUR'ÂN ADLI ESERİNDE MODEL KUR'AN ÖĞRETİCİSİ / Abdussamed SÖYLER	.....	154
AHMET YESEVÎ'NİN DİVAN-I HİKMET'İNDE MODEL İNSAN / Recep TEK	.....	167
SÜNBL-ZÂDE VEHBÎ'NİN LUTFİYYE'SİNE GÖRE MODEL İNSAN / Ekrem BEKTAŞ / Gökhan Alp	.....	174

TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEYE GÖRE MODEL İNSAN FORMU: İNSÂN-I KÂMİL ANLAYIŞI / İsa ÇELİK / Birol YILDIRIM	.....	187
TASAVVUF DÜŞÜNÇESİNDE ROL MODEL YÖNTEMİNİN KARAKTER İNŞASINA ETKİSİ / Hamdi KIZILER	.....	203
PAKİSTANDAKİ DİYÜBEND MEDRESESİNİN MODELLİĞİ VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI / İsmail Akçay	.....	213
'İYİ SAMİRİYELİ' ÖRNEĞİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN MÜSLÜMAN MÜLTECİLER SORUNUYLA İMTİHANI / Ali Osman Kurt	.....	221
ANLAM VE KAVRAMSAL BAĞLAMDA MODEL İNSANIN TUTUMU / Şerefettin ADSOY	.....	228
VERİLİ ANLAM DÜNYASINDAN BÜTÜNCÜL BİR HAYATA: MODEL İNSAN DÜŞÜNÇESİNİN SOSYOLOJİK TEMELLERİ / Harun GEÇER / Hızır HACIKELEŞOĞLU	.....	234
ERDEMLİ TOPLUMUN ERDEMSİZLERİ (NEVABİT) (MODEL İNSANA FÂRÂBÎ ZAVİYESİNDEN TERSİNDEN BAKIŞ) / Mehmet Murat Karakaya	.....	242
27 NİSAN CUMA SABAH II. OTURUM (10:30/12:00)	.....	254
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ROL MODELLİĞİN ÇOCUĞUN EĞİTİMİNE ETKİSİ / Prof. Dr. Niyazi CAN / Öğr. Gör. Emine CAN MERCAN / Okt. Esra ASLANCAN	.....	255
İSLAM AHLAK FELSEFESİNDE MODEL İNSAN OLARAK 'AİLE REİSİ' / İrfan GÖRKAŞ	.....	263
EĞİTİM FELSEFESİ AKIMLARI AÇISINDAN ÖĞRETMEN MODELLİĞİ / Teceli KARASU	.....	272
OSMANLI DÜŞÜNÜRÜ KEMALPAŞAZADE'YE GÖRE 'İNSANLIK DURUMU' VE İNSANDA VAR OLAN POTANSİYEL GÜÇLER / Şamil ÖÇAL	.....	280
XVI. YÜZYIL ADAB KİTAPLARINA GÖRE İDEAL İNSAN TİPOLOJİSİ / Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK / Arş. Gör. Mert Can ERDOĞAN	.....	285
ÇOK YÖNLÜ MODEL ÂLİM: FATİH'İN HOCASI AHMET GÜRÂNÎ / Ayhan AK	.....	291
BİLGE İNSAN EBU'L-HASAN EL-HARAKÂNÎ VE GAZNELİ MAHMUD İLE MÜNASEBETİ / Doç. Dr. Bilal GÖK	.....	304
MURÂBITLAR DÖNEMİNDE MAĞRİB VE ENDÜLÜS'Ü BİRLEŞTİREN BÜYÜK LİDER YUSUF B. TAŞFİN (ö. 1106) / Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL	.....	321
HUZURLU BİR TOPLUM VE GÜÇLÜ BİR DEVLETİN İNŞASINDA MODEL İNSAN : Hz.	.....	331

PEYGAMBER (s) / Prof. Dr. Adil YAVUZ		
KİŞİLİK İNŞASINDA USTA-ÇIRAK İLİŞKİSİNİN ÖNEMİ / Prof. Dr. Ali BULUT	.....	343
HZ. PEYGAMBER'İN SAHÂBEYİ SONRAKİ NESİLLERE MODEL OLARAK HAZIRLAMASI / Sabri ÇAP	.....	350
TESLİMİYET BAĞLAMINDA ARKETİP OLARAK SAHABE / Doç. Dr. Abdullah ÜNALAN	.....	363
İMAM NEVEVÎ'NİN "KIRK HADİS" ADLI ESERİNİN MODEL İNSAN YETİŞTİRMEDEKİ YERİ / Muammer BAYRAKTUTAR	.....	374
İslam Mezhepleri Bağlamında	.....	387
İMAM MATÜRİDİ'YE GÖRE "MODEL İNSAN" / Mehmet DALKILIÇ	.....	
VAHYİN İMAN BAĞLAMINDA İNSANI İNŞASI (HZ. MUHAMMED ÖRNEKLİĞİNDE) / Furat AKDEMİR	.....	396
KUR'ÂNÎ DUALARDA İNSAN MODELİ / Mehmet Nurullah AKTAŞ	.....	414
KUR'AN'IN MODEL LİDER OLUŞTURMA METOTLARI / Dr. Öğretim Üyesi Mesut Cevher	.....	426
ÇALIŞMA AHLAKINDA ROL MODEL OLARAK HZ. MUHAMMED / Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN	.....	437
DİN EĞİTİMİNDE ROL MODEL ELEŞTİRİSİ / Ramazan DİLER	.....	442
İMAM MATÜRİDİ'YE GÖRE MODEL İNSAN OLMANIN ÖNÜNDEKİ ENGELLER / Ramazan BİÇER	.....	451
ÇAĞDAŞ DÜNYADA YENİ İSLAM LİDER-MODELİ / Prof. Dr. Galib Sayılov	.....	458
KUR'AN'DA MODEL İNSAN OLARAK HZ. EYÜB VE HZ. YA'KÛB: SABIR VE TEVEKKÛL ÖRNEĞİ / Recep Önal	.....	461
ALİYA'NIN PERSPEKTİFİNDEN HAREKETLE YENİ BİR MEDENİYET HAMLESİ İÇİN İDEAL İNSAN / İsmail GÖKTÜRK	.....	472
KUR'AN'IN LİDER MODEL İNSANI İNŞASI / İskender ŞAHİN	.....	482
MODEL İNSANDA OLMASI GEREKEN ÖZELLİKLER VE BUNLARIN MODEL TOPLUMUN OLUŞMASINA TESİRLERİ / Adem DÖLEK	.....	491
SAVAŞLARDAKİ UYGULAMALARI BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEKLİĞİ / Mustafa Necati BARIŞ	.....	497
KUR'AN'DA OLUMSUZ ÖZELLİKLERİ ANLATILAN İNSAN İLE HALİFE OLUŞU ARASINDAKİ DİYALEKTİK İLİŞKİ / Yakup BIYIKOĞLU	.....	508

KUR'AN'IN İNŞA ETTİĞİ ROL MODEL İNSANLAR: RAHMANIN KULLARI / Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL	.....	520
I.MODEL İNSAN OLARAK HZ. PEYGAMBER'İN SUÇLULARI EĞİTMEDE KULLANDIĞI USÜLLER / Osman Nedim YEKTAR	.....	526
27 NİSAN CUMA ÖĞLEDEN SONRA I. OTURUM (14:30/16:00)	.....	548
İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİNDE İNSAN MODELLERİ / Abdulhamit SİNANOĞLU	.....	549
HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDA İNZİVA VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM / Mustafa Salim GÜVEN	.....	556
İMAM MÂTURİDİ'DE “ADALET” KAVRAMININ MODEL İNSANIN OLUŞUMUNDAKİ KATKISI / Mehmet TÖZLUYURT	.....	572
ROL MODEL OLARAK ŞAHSİYET OLARAK HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) ÖRNEKLİĞİ / Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM	.....	582
MODEL İNSAN OLUŞTURMADA KUR'AN'DAKİ PEYGAMBER KISSALARI / Avnullah Enes ATEŞ	.....	581
DİHLEVİ'YE GÖRE MODEL İNSAN OLARAK PEYGAMBERE DUYULAN İHTİYAÇ / Mehmet İLHAN	.....	599
“İNSAN ÖLÜNCE DÜNYADAKİ EYLEMLERİ BİTER; ÜÇ TİP HARİÇ” HADİSİNDEN HAREKETLE, MODEL İNSAN / Doç. Dr. Mustafa IŞIK	.....	605
İSLÂM AİLE HUKUKUNDAN HAREKETLE AİLEDE İDEAL EŞ MODELİ / Yılmaz FİDAN /Hüseyin ALTINTAŞ	.....	614
SAHÂBENİN MODEL İNSAN OLMASI BAĞLAMINDA ABDURRAHMAN B. AVF ÖRNEĞİ / Doç. Dr. İsmail PIRLANTA	.....	623
HADİSLERDE İNSAN VE İNSANİYET MEFHUMU / Fahri HOŞAB / Abdurrahman KURT	.....	632
MODEL EŞ OLARAK HZ. PEYGAMBER (SAV) / Orhan YILMAZ	.....	638
BİR MODEL OLARAK MANEVİ DANIŞMAN HZ. PEYGAMBER'İN TERAPÖTİK AÇIDAN ETKİ DEĞERİ: HADİS İLMİ BAĞLAMINDA PSİKO- TEOLOJİK ANALİZLER / Veli ABA	.....	647
ÖĞRENME YÖNTEM VE TEKNİĞİ OLARAK KUR'AN'DA ROL MODEL / Prof. Dr. Zülfikar Durmuş / Arş. Gör. Havva Özata	.....	654
EVRENSEL BİR ÖĞRETİ: BAŞKALARINA KARŞI SORUMLULUK TAŞIMAK -Âl-i İmrân 75. Ayat Çerçevesinde- / Mustafa Doğan KARACOŞKUN / Halil ALDEMİR	.....	661
FELSEFİ BİR BAKIŞ AÇISIYLA MODEL İNSAN	.....	668

MODEL DEVLET TEORİSİ The Theory Of Model Human And Model State With A Philosophical Viewpoint / Mustafa Doğan KARACOŞKUN / Muharrem ŞAHİNER		
ROL MODEL BİR MÜFESSİR OLARAK MEHMET AKİF / Ahmet Öz	.....	676
KUR'AN'IN BİREYE VE TOPLUMA KAZANDIRDIĞI AHLAKİ DEĞERLER / Ahmet ABAY	.....	686
İLAHİYAT FAKÜLTESİNDE OKUYAN KIZ ÖĞRENCİLERİN ROL MODEL ALGILARI - AMASYA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ- / Şuayip ÖZDEMİR / Ayşegül GÜN	.....	700
DİNİ REHBERLİKTE TEMSİL SORUNU / Necmeddin ŞEKER	.....	711
ALİYA İZZETBEGOVİÇ'DE DOĞU BATI ALGISİ / Hüseyin ÖZTÜRK / Cengiz ÖZMEN	.....	724
ÖRNEK MÜSLÜMAN AKŞEMSEDDİN VE İSTANBUL'UN FETHİNDEKİ ROLÜ / Muhammed Ali YILDIZ	.....	730
VAHYİN MODELLİK MİSYONU YÜKLEDİĞİ HZ. MUHAMMED'İN KUR'AN OKUMAYA ATFETTİĞİ ANLAM ÇERÇEVESİ / Halil ÇELİK	.....	737
MODEL İNSAN MÜFTÜ HAFIZ ALİ EFENDİ: ALİ GÖRGEL / Yıldırım Alkış	.....	748
HER YÖNÜYLE MODEL BİR İNSAN: HZ. PEYGAMBER (SAV.) / Ali MARAŞLIGİL	.....	756
İNSANIN ROL MODEL İHTİYACI VE TASAVVUFTAKİ MÜRŞİDİN KÂMİLİN FONKSİYONU / İbrahim BAZ	.....	766
دور المؤسسات العلمية في عهد الممالك الإسلامية بالغرب الإفريقي في بناء الإنسان النموذجي مصطفى انجاي في أصل الإشكال:	.....	772
التعليم الإسلامي والتعليم العلماني في غرب إفريقيا: صراع الهوية وإشكالية بناء نموذج الإنسان الجيد مصطفى انجاي	.....	783
HZ. PEYGAMBER'İN EĞİTİM METODU / Celal SÜRGEÇ	.....	789
AHLÂK-HUKUK BÜTÜNLÜĞÜ İLE SAHÂBEDE MODEL İNSANLIK / Mustafa GENÇ	.....	794

Vahdettin ÖZKAN	(Kahramanmaraş Valisi)
Fatih Mehmet ERKOÇ	(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı)
Prof. Dr. Durmuş DEVECİ	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörü)

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU:

Cevdet KABAKÇI	(Kahramanmaraş Büyük Şehir Belediyesi)
Prof. Dr. İbrahim SOLAK	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Cevdet KABAKÇI	(Kahramanmaraş Büyük Şehir Belediyesi)
Celal SÜRGEÇ	(Kahramanmaraş İl Müftüsü)
Prof. Dr. H. Ezber BODUR	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuri KAHVECİ	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya PAK	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç. Dr. Şaban ÖZ	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fatih TİYEK	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Veli ABA	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erol ÇETİN	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa KÖSE	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZTAŞ	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Öğr. Gör. Cemal ERGÜN	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Öğr. Gör. Arif YÜCEL	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Mustafa SEMERCİ	(Kahramanmaraş Büyük Şehir Belediyesi)

SEMPOZYUM SEKRETERYASI:

Arş. Gör. Sezai KORKMAZ	
Arş. Gör. Abdurrahman KURT	
Arş. Gör. Abdullah ŞAHİN	
Arş. Gör. M. Halit AYAR	
Arş. Gör. Murat YİĞİT	
Arş. Gör. M. Kübra ÇİFTASLAN	
Gülhan MENGÜR	(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi)
H.İbrahim ÖZDEMİR	(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi)
Harun DEDEOĞLU	(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi)
İlyas KARAGEÇEN	(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi)
Mehmet CANLI	(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi)
Ömer YALÇINOVA	(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi)

Kur'an'da Model İnsan Olarak Hz. Eyüb ve Hz. Ya'kûb: Sabır ve Tevekkül Örneği

Recep Önal[□]

Önsöz

Kur'an- Kerim'in "Biz, göğü, yeri ve ikisi arasındaki varlıkları oyun olsun diye yaratmadık." (Enbiyâ 21/16) ayeti ile bu bağlamı ihtiva eden diğer ayetleri birlikte değerlendirildiğinde âlemin anlamsız ve boş yere yaratılmadığı; yaratılışında hikmetli bir planın var olduğuna ve dolaylı olarak insanların bu hikmeti keşfetmeye çalışması gerektiğine kısaca âlemin yaratılışının önemine işaret edilmektedir. Yine bu çerçevede "Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir." (Ahzâb 33/72) ayeti de insana biçilen yükün ağırlığına işaret etmektedir. Ayrıca hayat, ahsen-i takvîm ile esfel-i sâfilîn arasında bir imtihandan ibarettir (Tîn 95/4-5). Bu nedenle insan, Allah'ı tanımaktan (marifetullah) ve yüklendiği ağır ve bir o kadar da şerefli olan kulluk vazifesinden ahirette hesaba çekilecek; kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını; her kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir (Zilzâl 99/7-8). İnsana yüklenen misyonun önemi ve ağırlığı dikkate alındığında, aslında nübüvvet kurumunun Allah'ın insana verdiği en büyük lütuf olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorumluluğun bir o kadar şerefli ve ağır olması nedeniyle olmalı ki Allah Teâlâ, merhameti gereği insanları imtihan hususunda yardımsız bırakmamış, tarih boyunca her millete peygamberler göndermiştir. Bütün peygamberlerin temel görevleri ise Allah'tan aldıkları ilâhî mesajları insanlara tebliğ etmek, dünya ve âhîret mutluluğunu kazanmada rehberlik ve önderlik etmek, insan-ı kâmil mertebesine ulaşmada kendilerine örnek ve model insan olmaktır. Bu sebeple Kur'an'da iman sahiplerine kendilerine model alabilecekleri en güzel örnek ve ideal şahsiyet olarak peygamberler örnek gösterilmektedir. Bunlar arasında zikredilenlerin biri de Hz. Eyüb ve Hz. Ya'kûb'tur. Her iki peygamber de özellikle Allah'tan gelen belâ ve musibetler karşısında sabredip, Allah'a tevekkül edilmesi hususunda takınılması gereken ideal tavır ve örnek alınması gereken model şahsiyetler olarak insanların dikkatine sunulmuştur.

Kur'an'da Sabır ve tevekkül, birçok ayette peygamberlerin ve salih kulların temel vasıfları olarak takdim edilmiş, kendilerine dünya hayatında karşılaştıkları belâ ve musibetler karşısında sabredip, Allah'a tevekkül etmeleri emredilmiştir. Kur'an'da bu iki hasletin üzerinde önemle durulması ve Müslümanlara da bunlara sahip olmalarının tavsiye edilmesi, insanlar için birçok faydası olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki teorik arka plan dikkate alınarak hazırlanan bu tebliğde, Kur'an'ın temel ahlâkî ilkelerinden olan ve imanın şubeleri içerisinde ele alınan "sabır ve tevekkül" kavramı ve mahiyeti üzerinde durulacaktır. Daha sonra Kur'an'da model şahsiyetler olarak sunulan Hz. Eyüb ve Hz. Ya'kûb'un hayatından örnekler verilmek suretiyle konu, açıklanmaya çalışılacaktır.

Giriş

İslam dinine göre insanlar, Allah'a kulluk üzere yaratılmış olup, bu konuda ahirette sorguya çekileceklerdir. Allah Teâlâ, merhameti gereği insanları bu imtihan hususunda yardımsız bırakmamış, onlara dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmada rehberlik etmeleri için farklı zamanlarda çeşitli peygamberler göndermiştir. Bütün peygamberlerin en temel görevi ise aldıkları vahyi insanlara tebliğ etmek, doğru yolu göstermek, insan-ı kâmil mertebesine ulaşmada model insan olmak, bu suretle onları dünya ve ahiret saadetine ulaştırmaktır. Bu sebeple Kur'an'da iman sahiplerine kendilerine model alabilecekleri en güzel örnek ve ideal şahsiyet olarak peygamberler örnek gösterilmiştir. Bu bağlamda birçok ayette bazı peygamberlerin kıssalarına yer verilmiş, bilhassa iman, azim, sabır, tevekkül ve tevazu gibi üstün ahlâkî meziyetlerine dikkat çekilerek, Müslümanların bu hasletlere sahip olmaları tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla Müslümanların ahlâkî davranışlarında mükemmelliğe ulaşmada hangi davranışları sergilemeleri gerektiğine ve içinde bulunduğumuz sınav dünyasında başarıya ve ebedî kurtuluşa nasıl ulaşılacaklarına dair örnekler, peygamberlerin şahsiyetlerinde kendilerine pratik olarak gösterilmiştir. Bu sebeple bir müslümanın temel hedeflerinden biri, ayetlerde model şahsiyet olarak sunulan bu peygamberlerin mücadelelerini ve ahlakını yakından öğrenmek ve uygulamaya çalışmak olmalıdır.

Bu tebliğde, çeşitli ayetlerde örnek alınması gereken birer şahsiyet olarak sunulan Hz. Eyüb ve Hz. Ya'kûb'un örnek ahlâkî ele alınacak, sabır ve tevekkül bağlamında incelenecektir. Çünkü bu iki

[□] Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi ABD; Mail: onal1975@gmail.com; Mobil: 05356860810

haslet, birçok ayette peygamberlerin ve salih kulların temel vasıfları olarak takdim edilmiş, kendilerine dünya hayatında karşılaşacakları belâ ve musibetler karşısında sabredip, Allah'a tevekkül etmeleri emredilmiştir. Kur'an'da bu iki hasletin üzerinde önemle durulması ve Müslümanlara da bunlara sahip olmalarının tavsiye edilmesi, insanlar için birçok faydası olduğunu göstermektedir. Nitekim günlük yaşantımıza baktığımızda sabır ve tevekkülün ahlâkî faziletlere kaynaklık etmesi, düşünce, çalışma ve sosyal hayatta önemli bir yere sahip olması bakımından insan üzerinde dünyevî, uhrevî, rûhî, ahlâkî ve ferdî birçok fayda sağladığına müşahade etmekteyiz. Bu nedenle özellikle günümüz şartlarında Müslümanlara lazım olan ve manevî olarak sarılmaları gereken en önemli hasletler arasında bu ikisini sayabiliriz. Zira bu fani dünyada nimet, iyilik ve ihsan ile çaresizlik, yoksulluk ve sıkıntı arasına sıkıştırılmış bir hayat vardır. İnsan bu hayatın içinde bazen iyi hal, bazen de çaresizlik içinde hayatını sürdürmektedir.

Hayatının çeşitli dönemlerinde insan, bazen hastalıklar, çeşitli mahrumiyetler ve ölümler gibi belâ ve musibetlerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durum karşısında insan, genellikle iki farklı eğilim gösterir. Ya bu musibetlerin kimin tarafından ve niçin gönderildiğini düşünmeden, başına gelen musibetler karşısında sabretmeyip, Allah'a tevekkülü terk ederek, kendini ruhen kırıngılığa verir, sızlanır ve isyan eder. Ya da tüm bu musibetlerin, Allah'ın nimet-azap, rahmet-gazap dengeleriyle bir imtihanı olduğunu düşünür ve iyi-kötü her şeyin Rabbinin kudreti ve iradesi dâhilinde olduğunu bilir. Yaşamın bu zorlukları karşısında peygamberleri kendine model şahsiyet olarak alır. Bu bilinçle başına gelenlere sabreder, Allah'ın takdirine gönül hoşluğuyla rıza ve teslimiyet gösterir, Allah'a karşı isyan emareleri gösteren taşkınlıklardan sakınır. Sabır ve tevekkülün insanlara sağladığı bu faydasından dolayı Kur'an'da bu hususa dikkat çekilmiş, Allah'tan gelen belâ ve musibetler karşısında takınılması gereken ideal tavır ve örnek alınması gereken model şahsiyetler, Hz. Eyüb ve Hz. Ya'kûb gibi çeşitli kıssalarda insanların dikkatine sunulmuştur.

1. Sabır Kavramı ve Mahiyeti

Sabır kelimesi lügatte, Arapça "s-b-r" kökünden gelmekte olup, "darda tutmak, engellemek, hapsedmek", "sızlanmamak, kendini acındırmamak" ve "dili şikâyetten korumak" gibi birçok manaya gelir.¹ Sabır kelimesi genel anlamı bir lafızdır. Kullanıldığı farklı yerlere göre aynı kökten gelen isimlerde farklılık olabilmektedir. Bu nedenle İslam âlimleri, sabrın ıstılah anlamına çeşitli tanımlamalar yapmışlardır. Bunlardan bazıları şöyledir: Rağıb el-İsfahânî (ö. 502/1108): "Nefsi, aklın ve şeriâtın gerektirdiği şekilde ya da bu ikisinin nefsin kendisinden alıkonmasını gerektirdiği şeylerden alıkoymak, tutmak veya menetmektir" şeklinde arif ettikten sonra, bu lafzın geldiği farklı yerlere göre aynı kökten gelen isimlerde farklılık olabileceğine dikkat çekmiştir. Ona göre nefsin hapsedilmesi bir musibetten dolayı ise buna sabır denir. Buna karşın savaşta, savaşın çeşitli sıkıntılılarına ve güçlüklerine karşı nefsin hâkim olmaya şecaat; konuşmama ve dili tutma ya da sır salama denir.²

Sabredilen nesnelere göre sabrın çeşitli adları olduğunu dile getiren Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) göre sabır, nefsin istek ve arzuları karşısında, dinin emirlerini yerine getirmede sebat etmektir.³ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209)'ye göre sabır, bedene güç şeyleri yüklemek ve bunlara katlanmak anlamına gelen bedeni sabır ve nefsi şehvet gereği arzu duyulan şeylerden alıkoymakla gerçekleşen manevî sabır olmak üzere iki kısma ayrılır.⁴ Ona göre manevî sabır, cinsî arzulara karşı olursa "ıffet"; bir musibete karşı olursa "sabır"; bolluk içinde yaşamaya karşı olursa "zühd"; savaşın sıkıntılılarına karşı olursa şecaat; öfke ve kızgınlığı bastırma hususunda olursa "hilm" olur. Sır saklama konusunda olursa "kitman-ı nefis"; malın ve servetin azlığına karşı olursa "kanaat"; zenginlik hususunda olursa "kendine hâkim olma" gibi değişik isimler alır.⁵ Ebü'l-Berekât en-Neseî (ö. 710/1310) ise şu açıklamayı yapar: "Sabır, nefsi emredilen şeylerde tutmak, hapsedmektir. Bu da ibadetlerin meşakkatlerine ve başa gelen belalara tahammülle ve yasaklardan sakınmakla gerçekleşir."⁶ Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) ise sabrı şöyle tanımlar: "Başa gelen bela ve musibetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan üzüntüyü Allah'tan başkasına şikâyet etmemektir."⁷

¹ Cevherî, İsmail b. Hammad, es-Sıhah, nşr. A. Abdülfakar Attar, Beyrut: Darü'l-İlim, 1979, II, 706; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, nşr. Ali Şiri, Beyrut 1992, IV, 438; Cürcânî, Seyyid Şerif, *Kitabü't-Ta'rifât*, nşr. M. Abdurrahman, Beyrut 2003, s. 206; Zebidî, Muhammed Murtaza, *Tacü'l-Arûs*, Beyrut 1306, III, 324-325.

² Rağıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât*, Beyrut 2002, s. 283.

³ Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâ'u ulûmid-dîn*, trc. Mehmet Müftüoğlu v.dğr. İstanbul ts., IV, 113, 123.

⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, trc. Suat Yıldırım v.dğr., İstanbul 2002, IV, 86.

⁵ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, IV, 87.

⁶ Neseî, Ebü'l-Berekât, *Medarikü't-tenzîl ve hakâiki't-te'vil*, Beyrut, ts., I, 46, 203; III, 41, 177; IV, 375.

⁷ Cürcânî, *a.g.e.*, s. 206.

Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1195/1780), sabır kelimesini geniş bir şekilde açıklarken; nefsi telaştan menetmek, nefsin hazlarından mücadele ile sıyrılıp uzaklaşmak, nefis terbiyesine devam edip sabit kalmak, diye ifade etmiştir.⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır'a (ö. 1942) göre sabır, iman ve güzel amel ile hak ve hayır yolunda sebat göstermektir ki bu şecaat, sadakat ve mertlik şiarıdır. Yoksa kötülüğe katlanmak, her aşağılığa boyun eğmek ve şerre rıza göstermek demek olan tembellik, zillet ve miskinlikten ibaret olan duygusuzluk değildir.⁹ Toshihiko İzutsu ise sabrı şöyle tanımlamaktadır: “Kişinin, içten gelen bir şeyle (sabırla) ne olursa olsun davasından vazgeçmemesini sağlayan kararlılıktır. Ruhen belalar ve acılar karşısında itidali muhafaza ve her türlü zorluğun orta yerinde kişinin davasının bayraktarlığını yapmakta sebat etmesidir”.¹⁰

Tasavvufta en mühim esaslarından biri olarak kabul edilen sabır, zahitlerin dilinde de değişik anlamlara gelmektedir. Ebu Said İbn Arabî (ö. 341/952), sabrı, “bütün belaları gönül rahatlığıyla karşılamaktır” şeklinde açıklarken; İbn Ata (ö. 309/922), musibetler içinde iken en güzel şekilde edebe riayet etmenin sabır olduğunu ifade etmiştir.¹¹ Ebu Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) sabrı nefis mücadelesi bağlamında değerlendirerek şöyle tanımlamıştır: “Sabır, nefsin arzularına karşı, insanın içindeki kötü duygulardan temizlenmesi, edepli ve güzel ahlaklı olmasıdır.”¹² Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)'ye sabrın ne olduğu sorulduğunda: “Zorluk ve sıkıntı zamanı geçinceye kadar rızık sıkıntısına Allah için tahammül göstermek, yüzü ekşitmeden acıyı yudum yudum içine sindirmektir” şeklinde cevap vermiştir.¹³ Necmeddin Kübrâ (ö. 618/1221) ise sabrı, tıpkı bir ölüde olduğu gibi, nefsin haz duyduğu şeylerden mücadele ile uzak kalması şeklinde yorumlamıştır.¹⁴

Yapılan tasavvufî tariflerden anlaşıldığı kadarıyla sabır, Allah'a teslim olmayı ve takdire rıza göstermeyi gerektirir. Allah'tan gelen her şeyi, ondan gelmiş olması münasebetiyle, hoşnutlukla karşılamak şeklinde anlaşılmaktadır.

1.2. Kur'an-ı Kerim'de Sabır ve Kapsamı

Kur'an'da başta peygamberler olmak üzere salih kullara sabretmeleri öğütlenmiş ve sabretmeleri karşılığında hesapsız mükâfatlar verileceği bildirilmiştir.¹⁵ Çeşitli ayetlerde, peygamberlerin ve diğer salih insanların hayat mücadelelerinden kesitler sunularak başarıya ve ebedî kurtuluşa nasıl ulaşılabileceğine dair örnekler verilmiştir.¹⁶ Bu nedenle Kur'an, Allah katında makbul sabrı açıklayan temel bir kaynak olmaktadır. Sabır kelimesi Kur'an'da türevleriyle birlikte toplam yüz üç ayette geçmektedir. Bunlardan altmış tanesi mekkî, geriye kalan kırk üç tanesi medenîdir. Sabır ve diğer formlarının zikredildiği sürelerin sayısı ise kırk beştir. Bu surelerden otuz beş tanesi mekkî, geriye kalan on tanesi ise medenîdir.¹⁷ Kur'an'da fiil ve isim olarak çeşitli türevleri bulunan sabır kelimesi Kur'an'ın anlam dünyasında genel olarak şu manalarda kullanılmıştır:¹⁸

1.2.1. İnancın Mücadelesini Vermede Başa Gelen Sıkıntılara Karşı Direnme

Kur'an'da sabır kavramı, inancından dolayı başa gelen belalar ve acılar karşısında kişinin, sebat etmesi ve ye'se düşmeden yoluna devam etmede kararlı olması anlamında kullanılmıştır.¹⁹ Nitekim Kur'an'da Peygamberin getirdiği esasları benimsemeyen insanların, onu engellemek için, ona ve inananlara her türlü zulüm ve işkence yaptıklarına dikkat çekilmekte ve Müslümanların tüm bu olumsuzluklara karşı sabrettikleri vurgulanmaktadır.²⁰ Ancak onların sabrı inandıkları esasları tebliğde ısrarlı ve kararlı olmalarını sağlayan ve mücadelelerinde devam gücü veren bir sabır olmaktadır. Bütün peygamberlerin ve onların çağrısına icabet eden müminlerin, sırf inançlarından dolayı zulme hedef

⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, Sad. M. Fuad Başar, İstanbul 1984, s. 391.

⁹ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Ankara 1995, IX, 434.

¹⁰ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Din ve Ahlakî Kavramlar*, trc. Süleyman Ateş, İstanbul, ts., s. 147.

¹¹ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1991, s. 81.

¹² Mekkî, Ebu Talib Muhammed b. Atiye, *Kütü'l-kulüb*, trc. Muharrem Tan, İstanbul 1999, II, 212.

¹³ Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım b. Abdulmelik, Kuşeyrî *Risalesi*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 2003, s. 266; Yılmaz, H. Kamil, *İslam Tasavvufu*, İstanbul 1996, s. 49.

¹⁴ Necmeddin Kübrâ, Ebu'l-Cenan Ahmed, *Tasavvufî Hayat*, trc. Mustafa Kara, İstanbul 1980, s. 64

¹⁵ ez-Zümer 39/10.

¹⁶ el-A'râf 7/125-126; Yusuf 12/56, 90; Sad 28/44; el-Kalem 68/48-50.

¹⁷ Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, İstanbul 1990, s. 399.

¹⁸ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Recep Önal, “Kur'an'da İmânî ve Ahlâkî Bir Tavr Olarak Sabır”, *CÜİFD*, Sivas 2008, XII/2, ss. 439-466.

¹⁹ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, IV, 83; Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Cami' li ahkami'l-Kur'an*, trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul 2001, VIII, 65; IV, 509.

²⁰ Önkâl, Ahmet, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Ankara 1997, s. 327.

oldukları, çeşitli işkencelere uğradıkları ve inkâr edenlere karşı savaşmak zorunda kaldıklarını²¹ yansıtan en güzel örneği Hz. Mûsâ kıssasında görmekteyiz. Hz. Mûsâ ve onun getirdiği mesaja bağlılık duyan müminler, inançlarında sebat göstermek ve hidayet üzere kalabilmek için Allah'tan zorluklara karşı tahammül gücü talep etmişlerdir.²² Buradan da anlaşılıyor ki sabır, kişinin inandığı değerler uğruna mücadele ederken karşılaştığı engeller karşısında, ruhen çöküntüye uğramasını engelleyen bir hal olmakta ve kişiyi dinamizme sevk etmektedir. Bilhassa kişinin, düşmanın bitmek bilmeyen taarruzları karşısında gerçek inançta sebat etmek yolundaki bükülmez kararlılığını ifade etmektedir.

1.2.2. Savaşta Düşmana Karşı Direnme

Kur'an'da sabır kavramı, savaş alanında, savaşçının kahramanlığını yansıtan bir fazilet olarak takdim edilmiş²³ ve kâfirlerle savaşmakta olan müminlere emir olunmuştur.²⁴ Çünkü sabır, vazgeçilmez psikolojik bir güçtür. Zorluklar, korkular karşısında insanın güçlü bir konumda olmasını sağlar. Kişiyi her türlü acıya ve zarara rağmen davasında devam etmeye iter.²⁵ Bu nedenle savaş esnasında karşılaşılan her türlü meşakkate göğüs germek, can ve mal kaybı korkusu karşısında dimdik ayakta durmak ancak sabretmekle mümkün olmaktadır.

Nitekim bu gerçek Kur'an'da şu ifadelerle dile getirilmektedir: *“Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.”*²⁶ Ayette geçen sabrın anlamı; savaş alanında düşmanla karşı karşıya gelindiğinde kişiyi savaşmaktan alıkoyan ve huzursuz eden etkenler karşısında, sebat etmeyi, savaşın doğasından kaynaklanan acılara tahammül etmeyi ifade etmektedir. Sabrın bu şekli ise, şaşırtıcı bir kahramanlıkla şahsi inanç uğruna ölüm yahut diğer herhangi bir acıya dayanmayı mümkün kılan ahlaki güce dönüşmektedir.²⁷ Dolayısıyla savaşın tüm zorluklarına sabredenler, savaş alanından kaçmazlar, gevşeklik göstermezler, düşmanlarından korkmazlar, ayaklarının yere sağlam basmaları için Allah'a dua ederler. Kaldı ki Allah da müminlerin sabrın şartlarını yerine getirdikten sonra yapacakları direniş dualarına Allah'ın icabet edeceğini ve müminlere muzaffer olmaları için yardımcı melekler göndererek destekleyeceğini çeşitli ayetlerde haber vermiştir.²⁸

1.2.3. Nefsin Arzularına Karşı Direnme ve Allah'a İtaatte Sebat etme

Kur'an'da sabır kavramı, Allah rızası için nefsi, hoşuna gitmeyen şeylere karşı zorlama, güçlükleri sırtlanmaya alıştırma,²⁹ dini yükümlülükleri yerine getirirken karşılaşılan sıkıntı ve zorlukla karşısında dayanma ve sebat etme³⁰ anlamlarında da kullanıldığı görülmektedir.³¹ *“Allah'a ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol.”*³² ayeti bunu açık olarak ortaya koymaktadır.³³

Konuyla ilgili olan bir diğer ayette yine itaate devam etmek ve Allah'ın nehyettiği hususlardan uzak durmak suretiyle müminlere sabır emredilmiştir: *“Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin; Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir.”*³⁴ Ayette, kendilerinde ibadetleri yerine getirmede yardımcı olacak hususiyetler bulunduğu için, özellikle sabır ve namaz yardım isteme vesilesi yapılmıştır.³⁵ Çünkü sabır, nefsi, heva ve arzuların peşinden koşmasını engelleyerek, kişiyi dil, kalp ve beden ibadetiyle hak üzerinde yoğunlaştırmakta ve Rabbini razı edecek şekilde nefsi ile mücadelede sebat göstermesinde kendisine yardımcı olmaktadır.³⁶ Namazla yardım talep etmek ise şundan dolayıdır; Namazın tam huşû ve ihlâs ile yapılması, kişinin bütün düşünce ve kalbini namaz ile namazda okuduğu ayetlere vermesi gerekir. Namazda her kim bu yolu tutarsa, o namazın dışındaki diğer ibadetlerin zorluğuna katlanma hususunda nefsinin terbiye edip hazır

²¹ Al-i İmran 3/146; el-En'âm 6/34; Kaf 50/39; Ta-Ha 20/130; el-Mü'minun 23/109-1, Sad 38/17.

²² Zülaloğlu, Fevzi, *Kur'an'da Dua*, İstanbul 2005, s. 88.

²³ İzutsu, a.g.e., s. 175-176

²⁴ el-Bakara 2/250; Al-i İmran 3/146, 200; el-Enfal 8/45, 65; el-A'raf 7/123-126; en-Nahl 16/110.

²⁵ Fadlullah, M. Hüseyin, *İslam ve Kuvvetin Mantığı*, İstanbul 1998, s. 138.

²⁶ Al-i İmran 3/146.

²⁷ İzutsu, a.g.e., s. 76.

²⁸ Al-i İmran 3/125; el-Enfal 8/9.

²⁹ Fahreddin er-Râzi, a.g.e., IV, 73, 87; XIII, 333

³⁰ Neseî, a.g.e., I, 46, 149; III, 41.

³¹ Yusuf 12/90; Meryem 19/65.

³² Meryem 19/65.

³³ Râğib el-İsfahânî, a.g.e., s. 284.

³⁴ el-Bakara 2/153, el-Bakara 2/45; el-Mü'min 40/55.

³⁵ Kurtubi, a.g.e., II, 60

³⁶ Mekki, a.g.e., II, 212-213.

hale getirmiş demektir.³⁷ Bunun için Allah'a Teâlâ, “(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir.”³⁸ buyurmuştur. Dolayısıyla namaz, dünya ile iştigale mani olur, kalbe huşû verir ve namaz sebebiyle Kur'an'ı okumak da, ondaki va'd ve vâide, nasihatlere, güzel terbiyelere ve ahireti düşünmeye dair kişiye kazanımlar verir. Böylece insan, Allah'a itaate yönelir, O'nun ikabını hatırladığı zaman da O'na isyanı terk eder.³⁹ Kişi Allah'a itaat üzere sabrederse Allah ona kaza ve kaderine razı olma meziyetini kazandırır. Bu rızanın alameti ise nefsin karşı karşıya kaldığı hoş olmayan ve sevilen şeylere karşı kalbin sükûnetini koruması, huzurunu bozmamasıdır.⁴⁰ Nitekim Hz. Yusuf, Zuleyha'nın zina teklifi karşısında nefsin istek ve arzularına karşı sabretmiş, günaha girmektense zindana girmeyi daha evla görerek sabır ve tevekkülle Allah'a sığınmıştır.⁴¹

1.2.4. İyiliği Emretme ve Kötülüğü Yasaklamada Başa Gelen Musibetlere Karşı Direnme

Kur'an'da, müminlere Allah'tan gelen ölüm, hastalık, açlık, yoksunluk gibi musibetleri gönül hoşluğu ile karşılayıp O'nun takdirine teslim olmayı emrederken, kullardan gelen musibetlere karşı ise direnmeyi ve mücadele etmeyi emreder.⁴² Çünkü Allah'ın kullarına vermiş olduğu bela ve musibetlerde bir hikmet ve bir nasihat bulunur;⁴³ ama kullardan kaynaklanan musibetler ise böyle değildir. Bu nedenle bunları ortadan kaldırmaya çalışmak gerekir.⁴⁴ Nitekim Allah, Müslümanların, adaleti hakim kılmak, zulmü ve adaletsizliği ortadan kaldırmakla görevli olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir: “Yavrur! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar, kesin olarak emredilmiş işlerdendir.”⁴⁵ Ayetle, iyiliği emreden ve kötülükten sakınılmasını isteyen herkesin zorlukla ve eziyetle karşı karşıya kalmasının mümkün olduğuna işaret edilmiş,⁴⁶ toplumun ıslahı ve selameti gibi bir işe girişmenin kolay olmadığına ve dolayısıyla, halkın muhalefeti ve mukavemetiyle bir takım musibetlerle karşı karşıya kalınmasının büyük bir sabır, cesaret ve kararlılık gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁴⁷

Bu tür bela ve musibetler, ölüm, hastalık, kıtlık, deprem gibi insanın iradesi dışında gerçekleşen musibetlerden farklıdır. Söz konusu musibetleri kaçınılmaz yapan, kişinin kendi tercihleri sonucu başına gelecek bir beladır. Çünkü kişi, tevhid esasına dayalı dini benimsemiş ve hak içerikli davete olumlu karşılık vermiştir. Bu tercihinden dolayı diğer insanlar ile arasında görüş ayrılığı baş göstermiştir. Kendisine karşı çıkanların amacı adaleti ön gören ilahi mesaja karşı çıkmak ve hak içerikli çağrıyı etkisiz hale getirmektir. Dolayısıyla kişi için, benimsediği hak dini insanlara duyurmaya ve bu dinin ön gördüğü “iyiliği emretme, kötülüğü yasaklama” prensibini gerçekleştirmeye çalışması esnasında karşılaşacağı birtakım musibetler kaçınılmaz olmaktadır.⁴⁸ Kişi bu yolda karşılaşacağı zorlukları ve engelleri bilerek ve isteyerek kabullenmektedir. Ancak bu, İslam davetçisinin peşinen çile ve meşakkate talip olması, sıkıntı çekmeyi bile bile istemesi gerektiği manasına gelmez. Aynı şekilde ceza görmeyen birini iyi müslüman olmadığı, cezalandırılanın ise vazifesini hakkıyla yerine getirdiği iddia edilemez. Elbette Müslüman, yok yere başına bin bir sıkıntının gelmesini istemez. Ama yerine getirilmesi gerekli İslam davetinden, şahsi zararları düşünerek vazgeçmesi de söz konusu değildir. İşte bu durumda “iyiliği emretme, kötülüğü yasaklamanın bir icabı olmak üzere bir takım engellemeler ve zorluklar karşılaşılabilecektir. İnsanlığın hidayetini isteyen davetçiler için elbette bütün bunlara karşı sabırlı olmak gerekir.⁴⁹ Bu nedenle bu yolda karşılaşılan belalara karşı gösterilen bu tür sabrı, diğerlerinden ayrı olarak “ihtiyarılık” yönüyle ele almak gerekir. Yani bu sabır çeşidindeki bela ve musibetleri önceden bildiğimiz ya da bileceğimiz cinsten olması yönüyle diğerlerinden farklıdır ve onlardan ayrı bir yere sahiptir. Nitekim Kur'an'da, müslümanların canları ve malları konusunda imtihana tabi tutulacakları, İslam'ı tebliğ etmeyi kendine görev bilenlerin Allah yolunda bir takım sıkıntı ve zorluklarla karşılaşacakları müminlere haber verilerek

³⁷ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., II, 484, IV, 73-74; Neseî, a.g.e., I, 46.

³⁸ Ankebut 29/45.

³⁹ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., II, 486

⁴⁰ Kurtubi, a.g.e., II, 402.

⁴¹ Yusuf 12/33.

⁴² Fahreddin er-Râzî, a.g.e., IV, 91.

⁴³ Mekki, a.g.e., II, 210.

⁴⁴ Fahreddin er-Râzî, a.g.e., IV, 85; Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlak Dersleri*, İstanbul 1998, 168.

⁴⁵ Lokman 31/17; Al-i İmran 3/104, 110; ei-A'raf 7/157, 199; Tevbe 9/71, 112; Hac 22/41.

⁴⁶ Kurtubi, a.g.e., XIII, 540

⁴⁷ Mevdudi, Ebu'l-Aîa, *Tefhimu'l-Kur'an*, trc. Ahmet Asrar, İstanbul 1997, IV, 422.

⁴⁸ Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, trc. Vahdettin İnce, İstanbul 1998, I, 483-484.

⁴⁹ Önkâl, a.g.e., 328-329.

bunlara hazırlıklı olunması gerektiği önceden haber verilmiş⁵⁰ ve bu yolda karşılaşılabilecekleri musibetlere sabır ve sebatla direnç gösterilmesi⁵¹ tavsiye edilmiştir.

Netice olarak toplumsal değişimin gerçekleşmesi için mücadele etmek her müslümanın görevidir, bunun içinse sabır ve azim gereklidir. İman eden insanların iyiliği emretme, kötülüğü yasaklamam görevini yaparken bir takım engellemeler ve zorluklarla karşılaşması mümkün olabilir. Bu durum karşısında müslümanın üzerine düşen sorumluluk her ne zorlukla karşılaşsın karşılaştıkça, asla yılmadan ve sabrederek Kur'an ahlakını yaşamaya ve insanlara da bu yönde öğüt verip hatırlatmaya devam etmesidir.

1.2.5. Gelecek Bir Şeyi Telaş Göstermeden Bekleme ve Acele Etmeme

Kur'an'da sabır kavramı, Allah'a davet yolunda karşılaşılan sıkıntı ve zorluklar karşısında paniğe ve telaşa kapılmadan, acelecilik göstermeden, sağlam ve emin adımlarla ilerleyip, Allah'ın takdirini ve vereceği hükmü bekleme⁵² anlamında da kullanılmıştır.⁵³ Sabretmenin zıddı olmak üzere bir şeyin zamanından önce olmasını istemek ve onu hemen elde etmeye çalışmak anlamına gelen acelecilik⁵⁴ Kur'an'da insanın psikolojik zaaflarından biri olarak belirtilir.⁵⁵ Çünkü yaşanan olayları anlama ve anlamlandırma çabasında acele davranmak, yeterli bir farkındalık ve bilgi donanımına sahip olmadan değerlendirmelerde bulunmak kişiyi yanıltabileceği gibi olaylar karşısında sağlıklı çözümler üretmesini de engeller.⁵⁶ Yargıların ölçüsünü bozar, dikkate tesir ederek, olayların önemini kavramaya mani olur. Allah da bu psikolojik olguyu haber vererek, aceleciliğin kişiyi yanlış tercihlere sürüklediğini ifade etmektedir: *“İnsan hayra dua eder gibi şerre dua eder. İnsan çok acelecidir.”*⁵⁷ Bu ayet, insanın aceleciliği yüzünden istekli olduğu husus üzerinde derin düşünemeyerek, kendi aleyhinde olacak bir azabı isteyecek derecede basiretten mahrum olabileceğini göstermektedir.⁵⁸ Bu da her işte teenni ve sabır ile hareket etmenin lüzumunu ortaya koymaktadır. Çünkü sabır kişiye, olayı anlama çabasında dikkat etmesi v.e doğru bir şekilde kavrayıp uygulaması gereken bir davranış biçimi göstermesini sağlar.⁵⁹ Bunu için kişi, teşebbüslerini düşünce süzgecinden geçirmeden, hislerine kapılarak sabırsızlık gösterip acele ederek söylediği bir sözden veya bir davranıştan dolayı yıllarca pişman olabilmektedir.

Kur'an'da, Hz. Peygamber'in, Allah'ın hükmünün biran önce gerçekleşmesi isteğinde-n kaynaklanan sabırsızlığına ve aceleciliğine temas edilmektedir: *“Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yunus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir halde Rabbine yakarmıştı.”*⁶⁰ Ayette, Allah yolunda karşılaşılan sıkıntı ve zorluklar karşısında acele davranış tasvip edilmemekle beraber, tebliğ vazifesine tam bağlılıkla devam edip Allah'tan gelecek için vereceği hükmün sabırla beklenilmesi gereği üzerine vurgu yapılmaktadır.⁶¹ Burada Yunus kıssasına işaret edilmesinin hikmeti, müşriklerin hem aşırı, inatçı ve saldırgan tutumları karşısında üzülmeğe olan Hz. Muhammed'i teselli etmek⁶² hem de Hz. Muhammed'in bu sıkıntılar karşısında, Hz. Yunus'un düştüğü hataya düşmemesine yönelik uyarılmak istenmesidir.⁶³ Nitekim Hz. Yunus, uzun süre kavmini hakka davet etmiş, fakat kavmi yola gelmeyince, kavmine kızarak faaliyet gösterdiği yerleşim yerini (Ninova) terk etmiş, risalet görevini yerine getirdiğini zannederek Allah'ın izni olmadan görevini bırakmıştı.⁶⁴ Allah da tebliğ vazifesini yerine getirmede onun, aceleci bir tutum sergileyerek risalet görevini terk etmesinden dolayı balığın karnında belli bir müddet tutmak suretiyle onu cezalandırmıştı.⁶⁵ Dolayısıyla *“Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yunus) gibi olma.”* ayetiyle Allah, Hz. Muhammed'i ve tüm müslümanları Allah'a davet yolunda sebat göstermeye ve acele etmemeye davet etmekte, sabırsızlıkla kavmine kızıp hatalı karar veren Yunus peygamberin düşmüş olduğu hataya düşülmemesini öğütlemektedir.

1.2.6. Allah'ın Takdirine Teslim Olma

⁵⁰ Tabatabai, a.g.e., IV, 125.

⁵¹ el-Bakara 2/155; Al-i İmran 3/186; Muhammed 47/31.

⁵² A'raf 7/87; Yunus 10/109; Tur 52/48; el-Kalem 68/48

⁵³ Rağib el-İsfehânî, a.g.e., s. 284; Neseî, a.g.e., II, 64.

⁵⁴ Rağib el-İsfehânî, a.g.e., s. 335

⁵⁵ en-Nahl 16/1; ei-İsra 17/11; Taha 20/114; el-Enbiya 21/37.

⁵⁶ Kula, Necati, “Kur'an ve Sünnet'te Bela-Musibet”, *EKEV*, sayı: 1 (1998), cilt: 3, 88.

⁵⁷ İsra 17/11.

⁵⁸ Aydın, Hayati, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, İstanbul 1999, s. 98.

⁵⁹ Kula, a.g.m., s. 88.

⁶⁰ el-Kalem 68/48.

⁶¹ Elmalılı, a.g.e., VIII, 45-46.

⁶² Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1997, X, 23.

⁶³ Elmalılı, a.g.e., VIII, 45.

⁶⁴ Tabbara, a.g.e., s. 387-388.

⁶⁵ el-Enbiya 21/87-88; es-Saffat 37/ 139, 142; el-Kalem 68/ 48-50.

Dünyada nimet, iyilik ve ihsan ile çaresizlik, yoksulluk ve sıkıntı arasına sıkıştırılmış bir hayat vardır. İnsan bu hayatın içinde bazen iyi hal, bazen de çaresizlik içinde hayatını devam ettirir.⁶⁶ Allah Kur'an'da insanı çeşitli bela ve musibetlerle sınava tabi tutacağını haber vermiştir: “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.*”⁶⁷ Ayette müminlerin ileride karşılaşacakları sınama amaçlı başlarına gelecek ölüm, hastalık, korku, açlık, üzüntü ve yoksunluk gibi bir musibetlerden söz ediliyor.⁶⁸ Ayetin devamında ise güzel sabrın ne olduğu öğretilerek nasıl sabredileceği gösteriliyor. Yani sabredenlerin, başlarına bir musibet geldiği zaman, “*Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz (İnnâ lillahi) ve şüphesiz O'na döneceğiz.*”⁶⁹ diyenler oldukları açıklanıyor. Bundan kasıt ise, kendilerine bir musibet isabet ettiği vakit, ‘biz Allah’a aidiz ve mutlaka O’nun dönüp varacağız’ diye Allah’a teslimiyetini arz etmekle kendini teselli ederek sabredilmesidir. “İnnâ lillahi” demekte mal ve nefis cinsinden her şeyi Allah’a teslim etme, O’nun mülkü olan her şeyde istediği gibi tasarrufa hakkı olduğunu ve acı tatlı O’nun hiçbir tasarrufuna itirazın caiz olmayacağını itiraf etme, ilahi tasarrufları (kaza ve kaderi) rıza ve gönül hoşluğu ile karşılama vardır.⁷⁰

Dünya hayatında baş gösteren hastalıklar, çeşitli mahrumiyetler, ölümler gibi benzeri musibetlerle karşı karşıya kalan insan genellikle iki farklı eğilim gösterir. Ya musibetlerin kimin tarafından ve niçin gönderildiğini düşünme ihtiyacı hissetmeden başına gelen musibetler karşısında sabretmeyerek kendini ruhen kırıngılığa verir, sızlanır, saçını başını yolar. Ya da tüm bu musibetlerin Allah’ın bir imtihanı olduğunu düşünerek O’na karşı isyan emareleri gösteren taşkınlıklardan kaçınır. Allah’ın nimet-azap, rahmet-gazap dengeleriyle sınıandığını anlayıp sabrederek Allah’ın takdirine gönül hoşluğuyla rıza gösterir.

1.3. Hz. Eyüb ve Hz. Ya‘kûb’un Sabır ve Tevekkülle İmtihanları

Kur’an’da sabır konusunda insanların örnek almaları gereken örnek şahsiyetler arasında özellikle Hz. Eyüb ve Hz. Ya‘kûb gösterilir. Nitekim Allah’tan gelen bela ve musibetler karşısında takınılması gereken en ideal tavrıdan birinin, Hz. Eyyüb kıssasında sunulduğunu görmekteyiz.⁷¹ Allah, Hz. Eyyüb’ün ehlini ve servetini kaybetmek ve vücudundaki hastalıklara sabretmekle imtihan etmiş, sabır ve teslimiyette onu bütün insanlığa örnek göstermiştir.⁷² Hz. Eyyüb dert ve sıkıntılarının da en az Allah’tan gelen huzur ve mutluluklar kadar değerli olduğunun idrakine varmış, ağır hastalığının yol açtığı derin umutsuzluklara rağmen, onun mükâfatını düşünerek uzun yıllar sabretmiş ve merhametine sığınarak Rabbine şöyle yakarmıştır: “*Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisin.*”⁷³ Bu yakarıştan sonra Allah da duasını kabul etmiş, sabretmesinin bir mükâfatı olarak ona hem fiziksel sağlığını, hem de kaybettiği aile ve servetini fazlasıyla geri vermiştir.⁷⁴ Hz. Eyyüb, sabır imtihanını başarıyla bitirmişti. Ne zenginlik, ne fakirlik ne de dayanılmaz hastalıklar ona gaflet vermiş, onu Rabbine ibadetten döndürememişti.⁷⁵ Allah, Kur’an’da, “*Gerçekten biz Eyyüb’u sabreden (sabiran) bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah’a çok yönelen bir kimse idi.*”⁷⁶ buyurarak bizzat onu övmüş, kıssanın sonunda da, “*Tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için de bir ibret olmak üzere onun ailesini ve onlarla beraber bir mislini daha vermiştik.*”⁷⁷ buyurarak musibetlere maruz kalanların, kendilerine Hz. Eyyüb’ü örnek almalarını, onun sabır ve teslimiyetinden ders alıp başa gelen olumsuzluklara metanetle karşı koymaya çalışmaları gerektiğini dile getirmiştir.⁷⁸

Öte yandan Kur’an’da sabır konusunda insanların örnek almaları gereken bir diğer şahsın da Hz. Ya‘kûp olduğunu görmekteyiz. Nitekim Kur’an’da Ya‘kûp örnek gösterilerek müminlere, başa gelen musibetlere karşı yakınmadan ve sızlanmadan sabredilmesi gerektiği tavsiye edilmekte ve belaların verdiği üzüntünün sadece Allah’a arz edilmesi öğütlenmektedir. Hz. Ya‘kûp bitmeyen tükenmeyen bilmeyen güzel sabırla ve ümidiyle örnek bir peygamberdi. Kendisi, evlat acısıyla imtihan edilmişti. Hz.

⁶⁶ Kula, a.g.m, s. 33.

⁶⁷ Bakara 2/155; Al-i İmran 3/186.

⁶⁸ Tabatabai, a.ge., I, 483.

⁶⁹ Bakara 2/156

⁷⁰ Neseî, a.g.e., I, 84-85; Elmalılı, a.g.e., I, 436.

⁷¹ Sad 38/41-44.

⁷² Fahreddin er-Râzî, a.g.e., XIX, 93; Kurtubi, a.g.e., XIV, 110.

⁷³ el-Enbiya 21/83.

⁷⁴ el-Enbiya 21/84; Sad 38/41-44.

⁷⁵ Dikmen, Mehmet, *Peygamberlerden Kıssalar*, İstanbul 1995, s. 123

⁷⁶ Sad 38/44.

⁷⁷ el-Enbiya 21/84.

⁷⁸ Tabbara, a.g.e., s. 253; Dikmen, a.g.e., s. 125.

Ya'kûp, bu imtihan karşısında, “(Başıma gelen musibete karşılık) Artık bana düşen, güzel bir sabır (sabr-ı cemil)dir.”⁷⁹ demesiyle bu çeşit sabra örnek gösterilmiştir. Ayette geçen sabr-ı cemil'den maksat, musibetler karşısında herhangi bir tahammülsüzlüğün ve şikâyetin bulunmadığı sabırdır.⁸⁰ Yani musibetleri indirenin Allah olduğunu bilip, sonra Allah'ın, mâlikül-mülk olduğunu anlamaktır. Malik olana, kendi mülkündeki tasarrufundan dolayı itiraz edilemez. Dolayısıyla kalbin bu makama dalması, kulu şikâyette bulunmaktan alıkoyar.⁸¹ Buradaki şikâyetten maksat ise insanlara yapılan şikâyettir. Allah'a yapılan şikâyet ve yalvarma sabr-ı cemile aykırı olarak görülmemelidir.⁸² Aksine sabreden kişi sadece derdini Allah'a açar, şikâyetini başkasına değil, sadece O'na bildirir. Sabrın Allah'tan başkasına şikâyeti terk olarak tanımlanması buna işaret eder.⁸³ Eğer derdini Allah'a arz etmek sabırsızlık olsaydı, Allah'ın sevdiği bu peygamberler, dertlerini Allah'a arz ve şikâyet etmezlerdi.⁸⁴ Nitekim hem Hz. Ya'kûp hem de Hz. Eyyüb dertlerini Allah'a arz etmişlerdir.⁸⁵

Sonuç olarak mümin, bu dünyada meydana gelen iyi ve kötü her şey Rabbinin kudreti ve iradesi dahilinde olduğunu bilir. Nefsinde, evladında yahut malında hoşlanmadığı musibet ile karşı karşıya kalan mümin, bu hoş olmayan olayı güzel bir sabırla karşılar ve bu olayların kendi iradesi üzerinde mutlak bir iradesi olan Rabbinin bilgisi ve gücü nisbetinde olduğuna iman eder. Böylece başına gelenlere razı olup sabreder. Allah'a rıza ve teslimiyet gösterir, bu gibi durumlarda Hz. Ya'kûp ve Hz. Eyüb vb. peygamberleri kendine örnek alır.

2. Tevekkül-Sabır Münasebeti

Yukarıda da anlatıldığı üzere kişi sıkıntı ve zorluklara bir müddet sabreder ve zor da olsa nefsinin bunlara yavaş yavaş alıştırsa zorluklara katlanabilme gücü kazanır. Böylece Allah'a itaat etmede sabır göstererek Allah'ı kendisine, kendisini de Allah'a yakın hisseder.⁸⁶ Bela ve musibetler karşısında Allah'a yönelerek kendini ona teslim eder. İşte bu nedenle Kur'an'da Allah'ın kuvvet ve kudretine mutlak surette güvenmek ve ümit bağlamak⁸⁷ her hususta O'na teslim olmak anlamına gelen tevekkül,⁸⁸ sabır ile yan yana zikredilen kavramlardan birisi olmuştur. Çünkü sabır ile tevekkül birbirini tamamlayan ve aralarında önemli bağlantılar olan kavramlardır. Bu bakımdan burada kısaca tevekkül ve mahiyeti hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyim.

2.1. Tevekkül ve Mahiyeti

Tevekkül kelimesi, “işini başkasına havale etmek, ona güvenmek ve dayanmak anlamına” gelen “v-k-l” kökünden türetilmiştir. Kendisine durum havale edilen ve yetki verilen kişiye “vekil”; vekâlet veren ve vekil tayin eden kişiye de “müvekkil” denir. Bu bağlamda tevekkül, “birine güvenip onu kendi işini sürdürmek üzere yerine vekil tayin etme, bir işte aciz olduğunu kabul edip o işi başkasına havale etme” manasına gelir. Tevekkül eden kişiye “mütevekkil” denir.⁸⁹ Tevekkülün bu tanımında öne çıkan temel husus kişinin içinde bulunduğu aciziyet ve çaresizliğini itiraf ederek kendi dışındaki kuvvet ve kudrete güven ve itimat ile bağlılık gösterip dayanmasıdır.

Dini literatürde “kişinin Allah katında olana güvenip insanların sahip oldukları şeylerden ümit kesmesi; vesvese, endişe ve rızık kaygısı halini yok edip rızıkta ve bütün işlerinde Allah'a güvenip teslim olması, O'nun iradesine boyun eğerek işin sonunu O'na bırakması,” gibi anlamlara gelir.⁹⁰

Çalışma ve tedbir almanın tevekkül inancına aykırı olmadığına dikkat çeken İslam âlimleri, tevekkülün tembellik olmadığı hususu üzerinde önemle durmuşlardır. Bu bağlamda tevekkülün kişinin bir işi yapmak ve bir amaca ulaşmak için gerekli bütün sebep ve araçları yerine getirmek üzere elinden gelen tüm gayretleri yaptıktan ve imkânları kullandıktan sonra işin sonucunu Allah'a havale etmek, bu hususta O'na güvenmek ve O'nun yardımını beklemek şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmişlerdir.⁹¹

⁷⁹ Yusuf 12/18.

⁸⁰ Kurtubi, *a.g.e.*, IX, 233.

⁸¹ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, XIII, 186.

⁸² Cürcanî, *a.g.e.*, s. 206

⁸³ Neseî, *a.g.e.*, II, 215; IV, 43-44.

⁸⁴ Soysaldı, İhsan, "Tasavvufu Sabır ve Şükür Kavramları Üzerine Bir İnceleme", *FÜİFD*, Elazığ 1997, II, 16.

⁸⁵ Yusuf 12/18; el-Enbiya 21/83.

⁸⁶ Cezviyye, İbn Kayyım, *Sabredenler ve Şükredenler*, trc. Zeynelabidin Tatlılıoğlu, İstanbul 1994, 132; Ece, Hüseyin K. *İslam'ın Temel Kavramları*, İstanbul 2000, s. 556.

⁸⁷ Karaman, Fikret, "Tevekkül inancı Üzerine bir İnceleme", *FÜİFD*, Elazığ 1996, I, 67.

⁸⁸ Karagöz, İsmail, "Tevekkül", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2006, s. 658.

⁸⁹ Gazzâlî, *a.g.e.*, IV, 446; Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *Mu'cemu's-Sihâh*, nşr. Halil b. Me'mûn Şeyha, Beyrut 2007, s. 1158.

⁹⁰ Râğîb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 555-556; Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul 1991, 488.

⁹¹ Akseki, A. Hamdi, *İslâm Dini: İtikat, İbadet ve Ahlâk*, Ankara 1973, s. 98.

Nitekim bu konuya dikkat çeken Gazzâlî, “tevekkül bazı cahillerin sandığı gibi, bedenen çalışmayı terk etmesi ve tamamen sebep ve tedbirlerden kopması demek değildir” diyerek tevekkülün ilk şartının çalışmak olduğunu vurgulamıştır.⁹² Fahrreddîn er-Râzî de Âl-İ İmrân 3/159. âyetinin tefsirinde tevekkülü şöyle izah etmiştir: “Tevekkül, bazı cahillerin söylediği gibi, insanın kendisini ihmal etmesi demek değildir. Aksi halde, müşavereyi emretmek, tevekkülü emretmeye zıt olurdu. Bilakis tevekkül, insanın zahirî sebepleri görüp gözetmesi, ama kalbini onlara bağlamayıp Allah’ın himayesine dayanması demektir.”⁹³ Ebü’l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310) ise tevekkülün bir işi yapabilmek için gerekli şartları yerine getirdikten sonra işin sonucunu Allah’a havale etmek ve bu hususta O’na güvenip dayanmak olduğunu söylemiştir.⁹⁴ Tevekkül konusunda birçok kimsenin gaflete düşerek, tevekkülü, vazifeyi terk etme ve kulluk görevlerinin yerine getirilmesinin Allah’a havale edilmesi şeklinde anlaşıldığına dikkat çeken Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1942) da böyle bir anlayışın Allah’a tevekkül ve itimat değil, O’nun emrine güvensizlik ve küfür olduğunu dile getirmiştir. Ona göre tevekkül, görevin ifasını Allah’a havale etmek değil, emri ve kararı Allah’a bırakmak, O’nun emrini canla başla yerine getirmeye çalışmaktır. Kısacası tevekkül tefviz-i vazife değil, tefviz-i emirdir, kişinin Allah’ın emrine güvenerek üzerine düşen vazifesini sevmek ve yerine getirmektir.⁹⁵

Yapılan bu tariflerden anlaşıldığı kadarıyla tevekkül, sebep ve tedbirinde ihmal göstermemek şartıyla her işi Allah’a havale etmeyi, yardım ve sonucu sadece O’ndan istemeyi, O’nun ilmine sığınmayı, maddî manevî her şeyin Allah’ın dilemesi ve takdir etmesi ile meydana geldiğine inanmayı gerektirir. Nitekim Hz. Peygamber de bu hususa dikkat çekmiş, devesini bir şeye bağlamadan dışarıda bırakıp onun huzuruna gelen ve “Devemi bağladıktan sonra mı tevekkül edeyim yoksa bağlamadan mı?” diye soran Amr b. Ümeyye’ye, “Deveni bağladıktan sonra tevekkül et.”⁹⁶ şeklinde cevap vererek, tevekkülden önce tedbir almanın gerekliliğini vurgulamıştır.

Tevekkül kelimesi Kur’an-ı Kerim’de türevleriyle birlikte toplam 71 âyette geçmektedir. Bunlardan 44 tanesi mekkî, geriye kalan 26 tanesi medenîdir.⁹⁷ Söz konusu âyetlerde tevekkül insana özgüven kazandıran, onu korku atmosferinden uzaklaştıran psikoloji etmenlerinden biri olarak Allah’a güvenip dayanma anlamında kişinin kendini güçlü hissetmenin bir yolu şeklinde sunulmuştur. Ayrıca insanların neticede Allah’a sığınacağı bildirilmiş, hükmün yalnız O’na varacağı, inanarak Allah’a tevekkül edenler üzerinde şeytanın etkisinin bulunmadığı, Allah’a sığınanlar için başka bir sığınağa ihtiyaç kalmayacağı, çünkü Allah’tan başka bir sığınağın olmadığı ifade edilmiştir. Bu nedenle tevekkül, Kur’an’da başta peygamberler olmak üzere müminlere ait en temel sıfatlardan biri olarak ele alınmış, mütevekkillerden övgüyle bahsedilmiş; Allah’a tevekkül etmenin, İslâm akidesinin bir gereği ve Allah’a samimi iman ve teslimiyetin zorunlu bir sonucu olduğuna dikkat çekilmiştir.⁹⁸ Bu çerçevede müminlerin sadece Allah’a tevekkül etmeleri, O’na güvenip dayanmaları gerektiği; tevekkül etmeleri karşılığında başarıya ulaşabilecekleri ve Allah’ın sevgisine nail olabilecekleri⁹⁹ vurgulanmıştır.¹⁰⁰

Öte yandan tevekkülle iman ve tevhid arasında sıkı bir ilişki de vardır. Zira tevekkül, her şeyden önce kulun Allah’a olan derin inanç ve güveninin bir ifadesidir. Doğru anlamıyla Allah’a tevekkül eden kul, bir işi başarmak için sahip olduğu imkân ve fırsatları Allah’ın bahsettiğine ve bunların kullanılması için yaratıldığına inanır.¹⁰¹ Bu sebeple hakiki bir mümin yapacağı tüm işlerinde sebeplere değil sadece Allah’a güvenip dayanır, O’nun yardımı ve rızası olmadan yapılan işlerde hayır olamayacağını bilir. Her işinde Allah’ın rızasını gözetir, üzerine düşen sorumluluklarını yaptıktan sonra da kendisi için hayırlı olmasını dileyip işin sonucunu Allah’a bırakır, O’nun destek ve korumasını ümit edip, sadece O’na tevekkül eder.

Müslümanların kader inancıyla da çok yakın bir bağı olan tevekkülü, bu inancın bir sonucu olarak da değerlendirmek gerekir. Çünkü Allah’a tevekkül eden Müslüman O’na kayıtsız şartsız teslim olmuş, kaderine razı olmuş kimsedir. Fakat kadere inanmak veya tevekkül etmek insanları tembelliğe ve miskinliğe götürmemelidir. Çünkü her Müslüman, tabii olayların, ilâhî düzen ve kanunların çerçevesinde,

⁹² Gazzâlî, *a.e.e.*, IV, 456, 468.

⁹³ Fahrreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, VII, 164.

⁹⁴ Nesefî, *a.g.e.*, I, 286.

⁹⁵ Yazır, *a.g.e.*, IV, 362.

⁹⁶ Tirmizî, “Kıyâme”, 60.

⁹⁷ Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 762–763.

⁹⁸ İbrâhîm 14/11; Mucâdele 58/10; Teğâbûn 64/13.

⁹⁹ Zümer 39/10; Nahl 16/99.

¹⁰⁰ Çağrıncı, Mustafa, “Tevekkül”, *DİA*, XLII, 1.

¹⁰¹ Çağrıncı, “Tevekkül”, *DİA*, XLII, 2.

sebepler-sonuç ilişkisi içinde, olup bittiğinin şuurunda olmalıdır. Yere tohum ekmedikçe mahsul elde edemeyeceğini, ilâç kullanmadıkça tedavi olamayacağını, salih ameller işlemedikçe cennete giremeyeceğini bilmelidir. Bunlar Allan'ın yaratıklar için takdir ettiği ilâhî düzen ve kaderdir. Öyleyse tevekkül çalışıp, çabalamak, bunu yaparken de Allah'ın bizimle olduğu düşüncesini hatırdan çıkarmamak ve sonucu Allah'a bırakmaktır.¹⁰² Nitekim Kur'an'da “Bir kere azmettin mi (işin gereklerini yerine getirdin mi) artık Allah'a güven. Muhakkak ki Allah tevekkül edenleri sever.”¹⁰³ buyrulur bu hususa dikkat çekilmiştir.

Netice olarak maddî ve manevî sebepleri yerine getirmeden tevekkül etmek İslam'ın temel ilkeleriyle bağdaşmaz. Kişinin, bir işin üstesinden gelmesi veya hedefe ulaşabilmesi için üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmeden, bu konuda hiçbir gayret sarf etmeden “benim kaderim böyle yazılmış, kaderim ne ise o olur veya takdiri ilahî böyle imiş” diyerek, körü körüne bir teslimiyette bulunmasını kabul etmek mümkün değildir. Zira bu tür bir tevekkül anlayışı tutarlı bir davranış olmadığı gibi tembellikten başka bir şeyi de ifade etmez. Ayrıca İslam dininin sorumluluk ve tevekkül anlayışıyla da bağdaşmaz. Zira yukarıda da ifade edildiği üzere görünür âlemde gerçekleşen olaylar, bir takım sebeplere ve vasıtalara bağlı olarak gerçekleşir. Bu nedenle dikkat edilmesi gereken şey bu sebepleri yerine getirmek, bunu yaparken dışarıdan gelebilecek engelleyici ve zorlayıcı unsurlara karşı direnmek, maddî ve manevî bütün tedbirlerin alınmasında her türlü imkânları kullanıp, elimizden gelen tüm gayretleri sarf ettikten sonra işin sonucunu Allah'a havale etmek, O'na güvenip dayanmaktır.

Tevekkülün sabır ile olan bağlantısına gelince; daha öncede işaret edildiği üzere sabırlı kişi aynı zaman da sonsuz bağ içinde Allah'a güvenen ve yönelen kişidir. Aynı zamanda kişi, meşru bir hedefe ulaşmak için gerekli şartları yerine getirmeye çalışırken karşılaştığı sıkıntılara sabrederek işin sonucunu Allah'a havale eder, O'nun takdirine rıza gösterir. Bu husus Kur'an'da açıkça ifade edilmiştir: “Çalışanların mükâfatı ne güzeldir. Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir.”¹⁰⁴ Buna göre; çalışma, sabır ve tevekkül birlikte olacaktır. Çalışmadan işleri Allah'a havale etmek doğru olmadığı gibi, Allah'ı devre dışı bırakmak da doğru değildir.¹⁰⁵

Sonuç

Kur'an'ın anlam dünyasında sabır ve tevekkül, kesinlikle insanın kendi sorumluluklarını terk edip atıl kalması ve bir köşeye çekilerek her şeyi Allah'tan beklemesi şeklinde insanı pasif kılan bir tutum değildir. Aksine insanın Allah'a olan bağı güçlendirip zorluklar karşısında sabrederek Allah'a güvenmesini sağlayan dinamik bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Durum böyle olunca Kur'an'da bu iki kavramın birçok yerde neden birlikte zikredildiği daha iyi anlaşılmaktadır.

Yaşanılan bela ve musibet gibi olumsuz hadiseler karşısında, yaratıcıya yönelik sitemler, Kur'an tarafından onaylanmamıştır. Ancak insanın doğası gereği, olumsuzluklar karşısında bir sitem mercii aramaktadır. Bu nedenle Kur'an, olumsuzlukları insanın kendi nefsinden bilmesi, olumsuzlukları ise Allah'tan kabul etmesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır.¹⁰⁶ Böyle bir anlayış da, inanan müminin imam bilişsel yapısıyla bağlantılıdır. Zira musibetler karşısında inanan kimse, manevi birikimleriyle tepki göstermektedir. Bu yüzden olsa gerektir ki, Hz. Peygamber, “İmanlarınızı lailahe illallah ile sürekli yenileyiniz” buyurmuştur.¹⁰⁷ Zira yaşadığımız gündelik olayları algılama ve olumlu-olumsuz gereken tepkiyi gösterme, ancak mümin kimsenin kognitif boyutuyla bağlantılıdır.¹⁰⁸ Burada sabır ve tevekkül devreye girmektedir. Zira bu iki tutum, hayatımızın her alanında gerekli olan bir tavidir. Müminin yaşantısında sabır ve tevekkül, en önemli amil olmaktadır.

Öte taraftan, Kur'an'da sabır, genellikle Allah'a itaat, mücadele, cihad ve müslümanların karşılaştıkları zorluk ve sıkıntılarla ilgili ayeti kerimelerde geçmektedir. Bu nitelermeler de bize bu iki kavramın salih amel, şükür, takva ve cihad vb. anlam bakımından ilişkisi bulunan bu kavram'lar ile içice ve birlikte olduğunu göstermekte ve sabır ve tevekkülün nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiğine dair yeterli ipuçları vermektedir. Ayrıca ahlaki faziletlere kaynaklık etmesi sebebiyle sabır ve tevekkül, insan

¹⁰² Kılavuz, A. Saim, *İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul2004, s. 176-177.

¹⁰³ Âl-i İmrân 3/159.

¹⁰⁴ Ankebut 29/58-59.

¹⁰⁵ Karagöz, a.g.m, s. 658

¹⁰⁶ Nisa 4/79.

¹⁰⁷ Rüdani, Muhammed Bin Süleyman, *Cem'ul-Fevaid*, trc. Naim Erdoğan, Ankara 1996, I, 39.

¹⁰⁸ Biçer, Ramazan, “İmanın Bilişsel Yapısının Ana Dinamikleri ve Etkileri”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı XVIII, Yıl 8 (2004/1), 29.

üzerinde ruhî, ahlakî ve ferdî birçok fayda da sağlamaktadır. Sabır ve tevekkülün insanlara sağladığı bu faydasından dolayı Kur'an'da bu hususlara dikkat çekilmiş, bu konuda ideal tavır ve örnek alınması gereken model şahsiyetler olarak başta Hz. Eyüb ve Hz. Ya'küb olmak üzere birçok peygamber çeşitli kıssalarda insanların dikkatine sunulmuştur. Dolayısıyla özellikle günümüz şartlarında müslümanlara lazım olan, manevi olarak sarılmaları gereken en önemli iki unsur tıpkı Hz. Eyüb ve Hz. Ya'küb örneğinde olduğu gibi sabır ve tevekkül ahlakına sahip olmaktır. Şayet insan, yaşamın zorluklarına, bela ve musibetlerine, nefsin şehvetlerine sabredip, sadece Allah'a tevekkül ederek karşı koymayı başarabilirse ruhi bunalımlardan emin bir şahsiyete ve güçlü bir iradeye sahip olur ve sabırlı ve mütevekkil bir kul olarak mutluluğa ve kurtuluşa erebilir.

Kaynakça

- Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, İstanbul 1990.
- Akseki, A. Hamdi, *İslâm Dini: İtikat, İbadet ve Ahlâk*, Ankara 1973.
- ....., *Ahlak Dersleri*, İstanbul 1998.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1997.
- Aydın, Hayati, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, İstanbul 1999.
- Biçer, Ramazan, "İmanın Bilişsel Yapısının Ana Dinamikleri ve Etkileri", *EKEV Akademi Dergisi*, sayı: 18, yıl: 8 (2004/1), ss. 18-34.
- Cevherî, İsmail b. Hammad, es-Sihah, nşr. A. Abdülgafar Attar, Beyrut: Darü'l-İlim, 1979.
- ....., *Mu'cemu's-Sihâh*, nşr. Halil b. Me'mûn Şeyha, Beyrut 2007.
- Cezviyye, İbn Kayyim, *Sabredenler ve Şükredenler*, trc. Zeynelabidin Tatlılıoğlu, İstanbul 1994.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *Kitabü't-Ta'rîfât*, nşr. M. Abdurrahman, Beyrut 2003.
- Dikmen, Mehmet, *Peygamberlerden Kıssalar*, İstanbul 1995.
- Ece, Hüseyin K., *İslam'ın Temel Kavramları*, İstanbul 2000.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, sad. M. Fuad Başar, İstanbul 1984.
- Fadlullah, M. Hüseyin, *İslam ve Kuvvetin Mantığı*, İstanbul 1998.
- Fahredden er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, trc. Suat Yıldırım v.dğr., İstanbul 2002.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâ'ü ulûmid-dîn*, trc. Mehmet Müftüoğlu v.dğr. İstanbul ts.
- İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, nşr. Ali Şiri, Beyrut 1992.
- İzutsu, Toshihiko *Kur'an'da Din ve Ahlakî Kavramlar*, trc. Süleyman Ateş, İstanbul, ts.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1991.
- Karagöz, İsmail, "Tevekkül", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: DİB Yay., 2006.
- Karaman, Fikret, "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", *FÜİFD*, Elazığ 1996, ss. 67-92.
- Kılavuz, A. Saim, *İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, İstanbul 2004.
- Kula, Necati, "Kur'an ve Sünnet'te Bela-Musibet", *EKEV*, sayı: 1 (1998), cilt: 3, ss. 33-58.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Cami' li ahkami'l-Kur'an*, trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul 2001.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım b. Abdulmelik, Kuşeyrî *Risalesi*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 2003.
- Mekkî, Ebu Talib Muhammed b. Atiye, *Kütü'l-kulüb*, trc. Muharrem Tan, İstanbul 1999.
- Mevdudî, Ebu'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'an*, trc. Ahmet Asrar, İstanbul 1997.
- Rüdani, Muhammed Bin Süleyman, *Cem'ul-Fevaid*, trc. Naim Erdoğan, Ankara 1996.
- Necmeddin Kübrâ, Ebu'l-Cenan Ahmed, *Tasavvufî Hayat*, trc. Mustafa Kara, İstanbul 1980.
- Neseffî, Ebu'l-Berekât, *Medarikü't-tenzil ve hakâiki't-te'vil*, Beyrut, ts.
- Önal, Recep, "Kur'an'da İmânî ve Ahlâkî Bir Tavır Olarak Sabır", *CÜİFD*, Sivas 2008, XII/2, ss. 439-466.
- Önkâl, Ahmet, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Ankara 1997.
- Râğîb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât*, Beyrut 2002.
- Soysaldı, İhsan, "Tasavvufta Sabır ve Şükür Kavramları Üzerine Bir İnceleme", *FÜİFD*, II, ss. 103-111.
- Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, trc. Vahdettin İnce, İstanbul 1998.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul 1991.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Ankara 1995.
- Yılmaz, H. Kamil, *İslam Tasavvufu*, İstanbul 1996.
- Zebidî, Muhammed Murtaza, *Tacü'l-Arûs*, Beyrut 1306.
- Zülaloğlu, Fevzi, *Kur'an'da Dua*, İstanbul 2005.